

Fridlev Skrubbeltrang 1900-1988

Af Claus Bjørn

Der er historikere, der synes at finde deres emner og forme deres ledende synspunkter tilsyneladende uafhængigt af egen baggrund, opvækst og tilknytninger – og der er andre, hvor man oplever liv og fag som en sammenhæng, der ikke kan tænkes afbrudt. Det var tilfældet for lektor, dr.phil. Fridlev Skrubbeltrang, der døde 12. februar i år efter nogen tids sygdom.

Fridlev Skrubbeltrang må have været en af de sidste, der voksede op i en tid og i omgivelser, hvor de traditionelle folkelige bevægelser stadig var levende og var bærende kræfter i lokalsamfundets liv. Fra barndomshjemmet, hvis navn familien antog som slægtsnavn, havde man udsigt til to mejeriskorstene – den på Bindselev andelsmejeri og den på andelsmejeriet »Søndagshvile«. Forsamlingshuset var formidler af oplysning og kultur, således som han selv i erindringskitser har beskrevet det. I familien oplevede han som dreng »uroen i Vendsyssel«, Venstres sprængning og de hårde kampe om landstedens valgkredse. Tidlig politisk interesseret var han fast tilhører ved de politiske møder på egnen. Han har beskrevet Ove Rode som forkæmperen for reguleringspolitikken under 1. verdenskrig, og han var frysende, men engageret nærværende på torvet i Hjørring ved den berømte holmgang mellem I. C. Christensen og P. Munch, da de kæmpede om vendelboerne i april 1918.

Skolegangen gik over friskolen, forberedelse til gymnasiet på Vrå højskole og nysproglig studentereksamen fra Hjørring 1920. Studieårene i hovedstaden var de typiske for den begavede bondestudent. Vilkkårene var økonomisk barske, indtil

---

Claus Bjørn, f. 1944, mag. art. lektor i landbohistorie, Københavns Universitet. Har bl.a. skrevet *Fyens Andels Foderstofforretning 1901-1976*, 1976, *Bonde Herremand Konge*, 1981, *Frygten fra 1848*, 1985. Redaktør og medforfatter af *Dansk mejeribrug 1882-2000*, 1982. Redaktør af *Det danske landbrugs historie* og her forfatter til afsnittet om perioden 1810 til 1860. Desuden artikler og anmeldelser vedrørende landbohistoriske emner, særlig i 1700- og 1800-tallet.

Regensen kom til, men man stræbte højt, fagligt set. Han skrev digte – debuterede med et genforeningsdigt i det radikale Vendsyssel Venstreblad – så valget stod mellem litteratur og politik, dvs. historiestudiet. Det blev det sidste men interessen for litteraturen holdtes ved lige og udmøntedes senere i anmeldelser, enkelte digte og et lyrisk strejf i sproget – vel at mærke, når han fandt det på sin plads. Som sine jævnaldrende fascineredes han af Erik Arup, der netop da skrev på og i 1925 offentliggjorde første bind af sin Danmarkshistorie. Men som adskillige af de mere ræsonnerende og kritiske af hans generation, f.eks. Povl Bagge, var der sider hos denne, der holdt dem fra at blive ildtilbedere. Så specialet om danske landboforhold i 1700-tallet blev skrevet til Aage Friis.

I studietiden underviste han kortvarigt på Askov og i en længere periode hos Hans Lund på Rødding. 1928 blev han cand.mag. i historie og dansk, og han forsøgte i første omgang at ernære sig som fri forsker og skribent. Det kneb i første omgang, og 1930 til 1933 var han lærer ved Ubberup højskole. Så slog han sig atter ned i København, og igennem 1930'erne ernærede han sig ved legater, lidt undervisning og ikke mindst som medarbejder ved Højskolebladet. Han var en af bladets faste skribenter, anmeldte hundreder af bøger, skrev om historiske og orienterede om aktuel udenrigspolitik. I Skrubbetrangs medarbejderskab var den prodemokratiske holdning overfor 1930'ernes strømninger klart tilkendegivet. Holdningen til de autoritære bevægelser i ind- og udland var utvetydig, og det var karakteristisk, at han i den litterære afdeling var forbeholden overfor en Kaj Munk, men positiv overfor den unge Martin A. Hansen og en forfatter som Jørgen Nielsen.

Den tid, der blev til overs, brugtes på det sjællandske landsarkiv og Rigsarkivet. Efter at have syslet med hoveriets historie som emne for en disputats tog han fat på at undersøge husmandsbefolkningens udvikling før og under reformtiden. Det kan man ikke skrive disputats om – der var ingen lovgivning om husmænd, kommenterede en ældre arkivar den unge cand.mag.'s planer. Men det lykkedes alligevel. I 1937 var afhandlingen stort set færdig. Den endelige afpudsning blev forsinket, idet han fik overdraget at skrive en bog om bondens historie i anledning af 150-året for stavnsbåndets ophævelse. Det blev til den friskt skrevne og veldisponerede *Den danske Bonde 1788–1938*.

Den store afhandling blev gjort færdig og indleveret. Og naturligvis antaget til forsvar. Det er karakteristisk, at *Husmand og Inderste* dengang blev opfattet som så overskridende traditioner, at fakultetet foruden en historiker havde udpeget professoren i statistik til at være den anden officielle opponert! P.g.a. den tyske besættelse bortfaldt den mundtlige forsvarshandling imidlertid. Det er i den sammenhæng et lille metodisk lærestykke, at en nulevende historiker på en fremtrædende post i den danske historikerverden har berettet om, hvorledes han overværede forsvaret og senere bivånedet det beskedne traktement, hvor doktoranden fejrede begivenheden!

Husmand og Inderste har sat skel i dansk historieforskning. Ikke som historieskrivning, for værket er unægtelig tungt fordøjeligt og kan have en tendens til at falde ud i ofte dybtgående enkeltanalyser af historisk-statistiske problemer. Men det blev en af milepælene i etableringen af en socialhistorisk tradition herhjemme. Sammen med Albert Olsens samtidige studier indledtes hermed opmuringen af vor viden om 1700-tallets befolknings-, erhvervs- og levevilkår. Det var godsarkiverne, skattemandtallene, indberetningerne, der afgav vidnesbyrd, som fremstillingen byggedes op på. Titlen understøtter, for værket rummer en mængde stof om det øvrige landbosamfund – af forskningsøkonomiske hensyn afgrænset til Sjælland.

Det stod også klart for samtiden, at værket placerede sin forfatter på en fremtrædende plads i historikerverdenen. Og disputatsen blev fulgt op af dybtgående kritiske analyser af landbohistorisk kildemateriale i *Fortid og Nutid* og *Historisk Tidsskrift*. Udgangspunktet var ofte andre historikeres (efter Skrubbeltrangs opfattelse) mindre solide benyttelse af kildematerialet – og det stod næppe altid forfatteren helt klart, hvor kritisk til det polemiske, disse artikler og anmeldelser kunne være udformet og kunne opleves af de historikere, hvis arbejder var taget under behandling. Men det var en aldrig skjult eller modereret indstilling hos ham som anmelder eller lærer – han sagde fra, når han stødte på dårligt håndværk eller arbejder, der efter hans mening førte sig uvederhæftigt frem. Antagelsen og accepten af en afhandling om rytterbønderne i Vordingborg ved København Universitet gav ham anledning til skarp reaktion og bitre bemærkninger mange år derefter.

Fridlev Skrubbeltrang havde stilet mod en ansættelse ved universiteterne. Han ansøgte i 1941 Århus og 1948 om professorat ved Københavns Universitet. I begge tilfælde blev andre foretrukket. Især udfaldet i 1948 var en skuffelse, han næppe helt forsonede sig med. De to ansøgere – den anden var Aksel E. Christensen – stod på daværende tidspunkt meget lige. Det var bedømmelsesudvalgets og det må også være eftertidens vurdering af de to kandidaters daværende produktion og erfaring. Der *burde* nok, som man havde skullet tidligere, havde været afholdt konkurrence, men nu blev flertallets (det stod 3 mod 2) kandidat ansat. Det gav en spænding mellem de to historikere – normalt holdt i ave, men ikke desto mindre kendelig og med lejlighedsvisse udløsninger resten af livet.

I 1940'erne fik Fridlev Skrubbeltrang kontakt med Folmer Vistis Danske Selskab, i hvis serie han udsendte gode oversigter over husmandsbevægelsens historie og folkehøjskolerens udvikling. Det var stadig spredte undervisningsopgaver og bidrag til samleværker m.m. der gav (det beskedne) udkomme. Han var redaktionel medarbejder ved Rigsdagens store jubilæumsværk, der skulle markere 100-året for den første Grundlov. Det var næppe hans ansvar, at det bindstærke værk blev noget af en skuffelse, men det var næppe heller en opgave, der kaldte på hans særlige evner. Det gjorde i højere grad ledelsen af indsamlingen af prishistorisk materiale 1946–49, der blev grundlaget for første bind af den danske prishistorie, som udkom 1958 – dog uden hans navn på titelbladet.

En stor opgave blev lagt i hans hænder med udarbejdelsen af et jubilæumsværk i anledning af husmandsbevægelsens 50-års jubilæum. Egen baggrund, opvækst og orientering i politisk og samfundsmæssig retning rummede nær forståelse for de ideer og traditioner, der bar husmandsbevægelsen. Det blev til to bind om *Den danske husmand*, 1952–54, hvor særlig første bind må betegnes som en fornem løsning af den opgave, at fremlægge et stort historisk stof med al hensyntagen til den videnskabelige historieskrivnings krav og alligevel gøre det i en let tilgængelig form.

Endelig blev Fridlev Skrubbeltrang i 1956 knyttet til Københavns Universitet som lektor i landbohistorie – en kan man godt sige personlig udformet post. Her fik han en række gode arbejdsår. Hans forskning og forfatterskab fortsatte, og markant står her hans store bind om hededyrkningsens histo-

rie *Det indvundne Danmark* fra 1966, der afklarede mange forhold i hedesagens myteprægede historie. Han fik imidlertid i disse år nok sin største betydning som lærer. En pædagogisk begavelse i traditionel forstand kan man ikke kalde ham. Han var næppe nogen fængende forelæser, og han kunne med ønsket om at nuancere og forklare blive endda meget bred i sin mundtlige fremstillingsform modsat hvad der gjaldt for hans skriftlige form. Hans betydning som lærer lå deri, at han tog de studerende med ind i sit værksted. Det er måske lidt af en kliche, men det gjaldt virkelig. Der undervistes ud fra hans egen aktuelle forskning og de problemer, han var optaget af. Hertil kom en aldrig påtrængende, men stadig levende og ægte optagethed af de studerendes ve og vel. Det blev hurtigt sådan, at de studerende, der skrev afløsningsopgaver eller specialer blev bedt hjem til huset (og ikke mindst haven i sommerferien). Og efterhånden dannedes der en kreds af yngre fagfæller, der opretholdt kontakten med ham og Maria Skrubbeltrang også efter eksamen og familieetablering, job m.m. Man kan blot nævne Erik Helmer Pedersen, Birgit Løgstrup, Lotte Dombernowsky, Margit Mogensen, forfatteren til disse linier for blot at omtale nogle af de, der på forskellige poster har haft mulighed for at fortsætte med videnskabeligt arbejde. Men kontakten har også været lige levende til de, der fik arbejde i gymnasiet.

Fridlev Skrubbeltrang fik ikke den store elevkreds. Det lå i emnet og naturligvis også i den lidt marginale placering, han i sagens natur måtte indtage på et Historisk Institut, hvis ledende skikkelser var så dominerende personligheder som først Astrid Friis og senere Aksel E. Christensen. Men han fik nok i kraft af sit eget felt og sin for ham helt personlige form at være lærer eller bedre vejleder på en forholdsvis stærkere betydning for de, der kom i kontakt med ham og vedligeholdte den.

Han fik et langt otium. Det blev til en række arbejder inden han for et par år siden lod os forstå, at nu følte han, at det kneb med hukommelsen og derfor lagde pennen. Markant står hans værk om *Det danske landbosamfund 1500-1800* fra 1978, der opsummerede nær ved halvtreds års forskning. Det er et værk, der vil beholde sin plads som klassiker, selv om andre og nye vinkler på perioden og stoffet vil kalde på fornyet behandling. Her er for første gang givet en skildring af hele det danske landbosamfund og ikke blot det sjællandske, som traditionen

Under de hyggelige familiebesøg blev der stillet op til fotografering i haven. Det er fra venstre mod højre: Jørgen og Birgit Løgstrup, Maria og Fridlev Skrubbeltrang, Lotte Dombernowsky, Keld Flensborg og Jørgen H. Andersen. (Foto: Henrik Jansen).

har været. Det er et værk, der har sin begrænsninger, f.eks. i sammenkoblingen af social og politisk historie, men det står der med sit væld af information, af afvejede vurderinger og vilje til at efterprøve traditionelle positioner (læs blot hans skildring af ridefogedens opgaver).

Som historiker var han en ægte elev af den erslevske tradition ved Københavns Universitet. Hvor den traditionelle historiske metode var udviklet på annalers afhængighed og tvivlsomme diplomer, så overførte han de samme krav til arbejdet med strukturbeskrivende kildemateriale. Det var ham afgørende at sigte og afprøve det materiale, der i stigende omfang op gennem 1600 og 1700-tallet blev aflejret i central- og lokaladministrationen til belysning af den almindelige befolknings kår. Her havde han sit område, som han beherskede som næppe nogen anden i sin tid som historiker. Hvor han gik udenfor, f.eks. strejfede politisk historie, fornemmes nok et lidt andet niveau. Men det forhindrede ham ikke i at levere meget læseværdige skildringer fra f.eks. dansk kolonihistorie i 1800-tallet.

Men denne nøje kildeprøvende forsker slap aldrig sit enga-

kaldet indkøbsforeninger, til finansiering af traktorkøb. I 1957 oprettedes landboforeningernes indkøbs- og finansieringsinstitut helt på privat basis. I 1960 sluttede bankerne, sparekasserne og Nationalbanken sig sammen om oprettelsen af Dansk Landbrugs Realkreditfond, der med en grundkapital på 60 mill. kr. havde til formål at yde lån til landbruget med 2. prioritet til driftsforbedringer. Kortest løbetid - 5 til 7 år - havde lån til bl.a. maskinindkøb⁵³.

De driftsøkonomiske konsekvenser for de enkelte bedrifter af mekaniseringen

Fra og med 1950 udsendte Det landøkonomiske Driftsbureau en række undersøgelser over landbrugets mekanisering. Den første behandlede mekaniseringaforholdene i 145 gårdmandsbrug i 1949. I modsætning til de 2 foregående undersøgelser over arbejdsforbruget i bondebrug fra 1929 og 1939, hvor man havde en forklaring parat på snart sagt den mindste afvigelse i resultaterne, valgte man ved den første mekaniseringsundersøgelse blot at lægge resultaterne frem. De var også temmelig tvetydige. De viste i flere tilfælde, at omkostningerne til folkehold var steget efter anskaffelse af traktor. Det hang for det meste sammen med, at det faste folkehold var reduceret, mens til gengæld udgifterne til løs medhjælp var øgede⁵⁴.

Den næste undersøgelse om mekaniseringen i husmandsbrug fra 1955 var noget mere forklarende. Mekaniseringsinvesteringerne tegnede sig således:

Husmændene angav forskellige motiver for mekaniseringen. Det vigtigste var at øge husdyrproduktionen ved at spare på hestefoder og græsning samt at udnytte hestenes plads i staldene. Nogle husmænd angav, at de var blevet ældre og gerne ville komme lettere over arbejdet. Det ses af omstående opstilling, at der ikke havde været store udgifter til traktorredskaber. Det skyldes, at i de fleste tilfælde var de gamle hesteredskaber omdannede til traktorbrug. Husmændene gav udtryk for, at de var tilfredse med denne løsning, og at de hellere ville investere i øget husdyrproduktion. I enkelte tilfælde var der endda ikke anskaffet en traktorplow, men hesteploven var lavet om til traktorbrug.

Endnu en undersøgelse over mekaniseringen i bønderbrug kom i 1955. Den viste, at investeringen i traktor lå på fra

gement i de folkelige og demokratiske strømninger fra århundredets begyndelse, han var vokset op med, og havde vedkendt sig. Det spores i hans tilgange, og det er bærende for hans valg af emner. Mon det noget steds er smukkere udtrykt end i de afsluttende sider af *Den danske husmand* bind 2, hvor han gør husmandsbevægelsens ide og samfundsmæssige betydning op? Han hørte til den generation af unge, der efter 1. verdenskrig knyttede deres forhåbninger til et mellemfolkeligt samarbejde og en forståelse på tværs af nationer og stater. Langt op i årene nævnte han overfor den, der skriver disse linier, sin dybe beundring for den schweiziske højskolemand Fritz Wartenweiler og hans livsindsats.

Når han i sin bog om det danske landbosamfund fra middelalder til reformtid skrev og blev skoset for at skrive, at enevælden etisk set var et forstemmende fænomen, så kunne han smilende ryste lidt på hovedet. Det var hans opfattelse, og derved blev det. De af os, der var hans elever og blev hans yngre kolleger oplevede ingen konflikt mellem den underforståede og selvfølgelig vedkende sig en åndelig ballast, der var udformet i et samspil mellem den grundtvigske bevægelse, de demokratisk-folkelige politiske traditioner og mellemkrigstidens forhåbninger til en fredeligere verdensorden, og så de strenge krav til det historiske håndværk i dets unægtelige meget positivistiske forankring. Det var ham om at notere i indledningen til den sidste større bog, at han nu mente, at der dog var tilvejebragt et sikrere grundlag for forståelsen af fortiden, end det hidtil havde været tilfældet.

Historieforskningen har været i en stærk udvikling i de sidste årtier, og det er let at se, hvor nye synsvinkler er anlagt og nye spørgsmål har meldt sig i forhold til det, der var hans udgangspunkt. Men der står en indsats, der afgørende satte mål og niveau for dansk socialhistorie. Og der er og vil være det stærke indtryk af en personlighed, der var båret af en række holdninger udgået fra det bedste i dansk folkeligt demokratisk åndsliv.

Efterskrift:

Nekrologen har tidligere været offentliggjort i Højskolebladet nr. 13, 26. marts 1988. Redaktøren – museumsinspektør Else Marie Boyhus – takkes for tilladelsen til at bringe den i Bol og By.